

**ДОСЛІДЖЕННЯ РАРИТЕТНОЇ ФРАКЦІЇ У СТРУКТУРІ
ФЛОРИ КОМПЛЕКСНОЇ ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ
ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ «ОЗЕРО СВЯТЕ»
(НПП «МАЛЕ ПОЛІССЯ»)**

Р. Л. Яворівський, О. О. Придачук

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

E-mail: forik-botan@i.ua

Озеро Святе — найбільше озеро Хмельницької області (площа 8,2 га). Належить до групи Заславських озер, розташованих на території Михельського лісництва ДП «Ізяславське лісове господарство», що входять у структуру НПП «Мале Полісся». Вулканічного походження, живиться артезіанськими джерелами, що б'ють із дна; середня глибина озера близько 4 м, найбільша – 9 м, у центрі озера розташований острів, а навколо – лісові масиви. Із 1970 року – гідрологічна пам'ятка місцевого значення, а з 1990 року завдяки унікальним ландшафтам, флористичному (поєднання лісового, болотного, прибережно-водного та лучного типів рослинності) та фауністичному складу території надано статус комплексної пам'ятки природи загальнодержавного значення [1].

На основі аналізу літературних джерел [2, 4, 5], гербарних зразків гербарію природної флори Хмельницької області Хмельницького обласного краєзнавчого музею (акронім КНМ*), а також проведених протягом 2014–2016 рр. власних маршрутно-експедиційних та геоботанічних досліджень різних типів фітоценозів було встановлено, що на території району дослідження зростають 11 видів флори, що занесені до «Червоної книги України. Рослинний світ (2009)», зокрема, по 2 види родини Плаунові (Lycopodiaceae): зелениця сплюснута (дифазіаструм сплюснутий) – *Diphasiastrum complanatum* (L.) Holub. і плаун річний – *Lycopodium annotinum* L. та Зозулинцеві (Orchidaceae): коручка болотна – *Epipactis palustris* (L.) Crantz. і

зозульки бузинові (пальчатокорінник бузиновий) – *Dactylorhiza sambucina* (L.) Soó, та по одному виду з родин Баранцеві (Huperziaceae): баранець звичайний – *Huperzia selago* (L.) Bernh. ex Schrank et Mart., Гвоздичні (Caryophyllaceae): гвоздика несправжньо-пізня – *Dianthus pseudoserotinus* Błocki, Вербові (Salicaceae): верба чорнична – *Salix myrtilloides* L., Осокові або Смикавцеві (Cyperaceae): осока богемська – *Carex bohemica* Schreb., Ситникові (Juncaceae): ситник бульбастий – *Juncus bulbosus* L., Шейхцерієві (Scheuchzeriaceae): шейхцерія болотна – *Scheuchzeria palustris* L. і Пухирникові (Lentibulariaceae): пухирник малий – *Utricularia minor* L. (комахоїдний вид).

Варто також зазначити, що *Dianthus pseudoserotinus* Błocki – волино-подільський ендем, *Salix myrtilloides* L. – реліктовий субарктично-бореальний вид на пд. межі ареалу, а *Carex bohemica* Schreb. – реліктовий диз'юнктивно-ареальний євразійський вид.

До категорії регіонально-рідкісних видів, котрі пропонуються нами для включення у регіональну Червону книгу належать: плаун булавовидний – *Lycopodium clavatum* (Плаунові (Lycopodiaceae)), багно звичайне – *Ledum palustre* L. (Вересові (Ericaceae)), бобівник трилистий – *Menyanthes trifoliata* L. (Бобівникові (Menyanthaceae)), журавлина болотна – *Oxycoccus palustris* L. та буяхи або лохина – *Vaccinium uliginosum* L. (Брусничні (Vacciniaceae)), котячі лапки дводомні – *Antennaria dioica* (L.) Gaertn. (Айстрові (Asteraceae)), латаття сніжно-біле – *Nymphaea alba* L. (Лататтеві (Nymphaeaceae)), лещиця пучкувата – *Gypsophila fastigiata* L. та піщанка коротколиста – *Arenaria brevifolia* Gilib. (Гвоздичні (Caryophyllaceae)), образки болотні – *Calla palustris* L. (Ароїдні (Araceae)), осоки багнова – *Carex limosa* L., о. пухнато-плода – *C. lasiocarpa* Ehrh. та о. кульконосна – *C. pilulifera* L. (Осокові (Cyperaceae)), ситник розчепірений – *Juncus squarrosus* L. (Ситникові (Juncaceae)) та росичка круглолиста – *Drosera rotundifolia* L. (Росичкові (Droseraceae), комахоїдна рослина).

Як засвідчив аналіз динаміки чисельності популяцій окремих видів, за останні три роки на території комплексної пам'ятки природи загальнодержавного значення «Озеро Святе» значно скоротилась кількість видів *Dianthus pseudoserotinus*

Влоцкі, *Calla palustris* L., *Oxycoccus palustris* L., а популяції *Nymphaea alba* L. на території озера взагалі знаходиться на межі зникнення.

Головними чинниками зменшення чисельності популяцій червонокнижних та регіонально-рідкісних видів флори на території комплексної пам'ятки природи загальнодержавного значення «Озеро Святе» вважаємо наступні:

- зміна гідрологічних умов внаслідок природних та антропогенних факторів, зокрема, проведення меліоративних робіт, посилена евтрофікація, забруднення водних та болотних екосистем (*Scheuchzeria palustris* L., *Salix myrtilloides* L., *Carex bohemica* Schreb., *Juncus bulbosus* L., *Nymphaea alba* L., *Utricularia minor* L.);
- вузька еколого-ценотична амплітуда окремих видів (*Carex bohemica* Schreb.);
- збирання і заготівля рослин населенням як декоративних рослин та як лікарської сировини (*Huperzia selago* (L.) Bernh. ex Schrank et Mart., *Lycopodium annotinum* L., *Ledum palustre* L., *Oxycoccus palustris* L., *Calla palustris* L.), для проведення культових обрядів (*Diphasiastrum complanatum* (L.) Holub.);
- заготівля рослин як харчових видів, витопування туристами (*Oxycoccus palustris* L. та *Vaccinium uliginosum* L.);
- інтенсивне та недостатньо неконтрольоване господарське втручання у природні екосистеми (випас худоби, випалювання травостою тощо) (*Dianthus pseudoserotinus* Влоцкі, *Dactylorhiza sambucina* (L.) Soó, *Juncus bulbosus* L.);
- проведення рубок на окремих лісових ділянках (*Diphasiastrum complanatum* (L.) Holub., *Huperzia selago* (L.) Bernh. ex Schrank et Mart., *Lycopodium annotinum* L.) [3, 5].

З метою охорони, збереження та раціонального використання раритетної фракції флори у районі дослідження пропонуємо наступний комплекс природоохоронних заходів:

- постійний моніторинг стану популяцій, динаміки поновлення видів та встановлення причин, у випадку зменшення їх чисельності;
- заборона порушення умов місцезростання, проведення меліоративних робіт, лісових рубок у місцях зростання

червонокнижних та регіонально-рідкісних видів на досліджуваній території;

- зменшення антропоїзації природних екотопів через надмірне випасання худоби, зривання населенням, випалювання травостою;
- вирощування та розмноження рідкісних видів флори, які володіють хорошими інтродукційними показниками, в умовах культури;
- не збирати рідкісні рослини на гербарії (за винятком особливих випадків, викликаних потребами проведення наукових досліджень);
- сприяти у виданні регіональних Червоної та Зеленої книг, інформувати населення про стан природоохоронної роботи у засобах преси, радіо та телебачення.

Література

1. *Андрієнко Т. Л.* Наукова характеристика пам'ятки природи «Озеро Святе» / Т. Л. Андрієнко, О. І. Прядко, Л. С. Юглічек // Національні природні парки в екологічній мережі України: Зб. наук. пр. — Хмельницький, 2001. — С. 3—6.
2. *Определитель* высших растений Украины / [Д. Н. Доброчаева, М.И. Котов, Ю. Н. Прокудин и др.]. — К. : Наук. думка, 1987. — 548 с.
3. *Стойко С. М.* Созологічна категоризація та екологічні засади збереження рідкісних і зникаючих видів рослин / С. М. Стойко // Укр. ботан. журн. — 1992. — № 1. — С. 551—554.
4. *Флора УРСР*: в 12 т. / [за ред. О. В. Фоміна, Є. І. Бордзіловського, Є. М. Лавренка та ін.]. — К. : В-во АН УРСР, 1936–1965. — Т. I–XII.
5. *Червона книга України. Рослинний світ* / за ред. Я. П. Дідуха. — К. : Глобалконсалтинг, 2009. — 900 с.